

Een pikante vergissing

In het hoofdstuk 'De Opstand 1568-1594' in het tweede deel van de *Geschiedenis van Groningen* (Zwolle 2008) stuitte ik op een opmerkelijke vergissing die het gevolg moet zijn van een leesfout.¹ Het gaat om een passage die betrekking heeft op de nasleep die de op 8 november 1576 ondertekende 'Pacificatie van Gent' in Groningen had. De 'Pacificatie' was een akkoord dat was gesloten in reactie op het gewelddadige optreden van buitenlandse troepen. Muitende Spaanse soldaten hadden in de zuidelijke Nederlanden zo beestachtig huisgehouden, dat de protestantse en katholieke gewesten elkaar hadden vonden in de eis dat alle buitenlandse troepen moesten vertrekken. Ook de door de hertog van Alva afgekondigde dwangmaatregelen moesten van tafel en alles moest worden zoals het altijd was geweest.

Muitende Waalse soldaten nemen
stadhouder Caspar de Robles gevangen
op de Grote Markt te Groningen,
november 1576

Uitsnede uit een prent van Frans Hogenberg
(GrA 1537-4571)

Om Groningen tot gehoorzaamheid te dwingen had Alva in 1568 een garnizoen in de stad gelegd dat door de Groningers moest worden onderhouden. Dat was een zware last voor de Stadgers. In 1576 bestond het garnizoen uit Waalse soldaten. Dat waren weliswaar ook 'Nederlanders', maar ze spraken Frans en werden om die reden door de Groningers als buitenlandse bezetters beschouwd. Ook dat garnizoen zou nu moeten vertrekken. De Walen wilden zelf ook wel weg, maar stonden erop eerst hun achterstallige soldij te beuren. Daartoe aangezet door een afgevaardigde van de Staten-Generaal keerden ze zich, in de geest van de Pacificatie, tegen hun eigen bevelhebber, de Portugese kolonel Caspar de Robles, en tegen de Groninger burgers van wie ze wisten dat ze aan de kant van de

¹ Otto S. Knottnerus & Meindert Schroor " De opstand 1568-1594' in M.G.J. Duijvendak e.a. (red.) *Geschiedenis van Groningen II Nieuwe Tijd*. (Zwolle 2008), 106-151 (het citaat staat op p. 118).

Spanjaarden stonden. Ze doorzochten de hele stad op Spaansgezinden en arresteerden luitenant-stadhouder dr. Johan de Mepsche en de hoogste stadsambtenaar, syndicus dr. Georgien van Westendorp.

We weten dit uit de kroniek van Johan Rengers van ten Post. Deze schrijft:²

‘Jan van Louen de schriüer van Bijlij de noemde jan de Mepsche opentlich vor eenen verreder vnd schelm, den de soldaten oeck gefangen hebben, vnde Westendorp den doctor. Vp den 25 desen vunden de soldaten den monck pater vant frater in een open pardeel bij een de gemeenste hoer in der gantzer stadt, und hebben den monck an deselve lange ailijth gebunden doer den stadt also umher geleiden.’

De auteurs van het genoemde hoofdstuk in de *Geschiedenis van Groningen* maken hiervan: ‘Nadat De Robles en De Mepsche gevangen waren gezet, koelden de vrome soldaten hun woede onder andere op de tolerante pater *Theodericus Sutphaniensis* van het Fraterhuis. Hij werd – na te zijn betrapt in een bordeel – gebonden aan zijn “lange lid” door de stad gevoerd.’

Niet duidelijk is op grond waarvan de auteurs het door Rengers gebruikte neutrale woord ‘vinden’ hebben vervangen door ‘betrappen’, de opstandige soldaten door hen ‘vroom’ worden genoemd en pater Theo van Zutphen – die zal inderdaad zijn bedoeld met de *monck vant frater[huis]* – als ‘tolerant’ wordt omschreven. Redenen daarvoor zijn er niet. Ook dat de soldaten ‘hun woede koelden’ moet aan de fantasie van de auteurs zijn ontsproten. Overigens is dit niet zo bijzonder. Het komt vaak voor dat onderzoekers in bronnen meer vinden dan er staat of daaraan hun eigen draai geven.

Vreemder is het idee dat de pater aan zijn ‘lange lid’ door de stad zou zijn gevoerd. Rengers’ woorden ‘*lange ailijth*’ hebben niets te maken met het geslachtsdeel van de geestelijke, maar zijn gewoon de naam waaronder een prostituee in de stad bekend stond: ‘*Lange Alijth*’. Bij haar hadden de soldaten de pater blijkbaar aangetroffen. Om hem voor de ogen van iedereen te schande te maken hebben ze de twee aan elkaar vastgebonden en door de stad gevoerd.

Ik neem aan dat de auteurs op het verkeerde been zijn gezet door Rengers’ wonderlijke gebruik van hoofd- en kleine letters, dat door de uitgever van de tekst, H.O. Feith jr., in de uitgave van de kroniek is gehandhaafd.

Dat het gedrag van Theo van Zutphen soms vragen oproept, lijdt overigens geen twijfel. *Theodericus Zutphaniensis*, ook *Theodericus Bernardi* of Derck Berends van Zutphen genoemd, was ‘pater en procurator’ van het Fraterhuis. Op 13 december 1578 droeg hij de goederen van het Fraterhuis over aan de Raad van Groningen, in ruil voor een uitkering ten behoeve van zijn eigen onderhoud en dat van de geestelijke zusters aan het Martinikerkhof en de armen in het gasthuis tussen de Haddinge- en Folkingestraat.³

In de jaren waarin het rechtzinnige katholicisme in Groningen nog even de boventoon voerde, kon deken Johannes Lithinius niet accepteren dat Theo van Zutphen met een concubine samenleefde. Hij vroeg en kreeg toestemming van de Raad om beslag te leggen

---

² H.O. Feith (ed.) *Werken van den Ommelander edelman Johan Rengers van Ten Post* (Groningen 1852-54) II, 29.

³ GrA 1237-286 reg.nr. 345, gedrukt: H.O. Feith, ‘Het Klerkenhuis en het Fratershuis te Groningen’, bijlage VII in: *Bijdragen geschiedenis en oudheidkunde Groningen*, 6 (Groningen 1869) 22-24.

op zijn goederen.⁵

Niet lang daarna bleek de gewezen pater een illegale handel in turf te hebben opgezet.⁷ Hij liet in het veen van het Fraterhuis meer turf graven dan hij voor zijn eigen huishouden nodig had, hetgeen in strijd was met de afspraken die in 1578 met hem waren gemaakt.

Bij de Friese geschiedschrijver Christianus Schotanus vond ik een andere, voor Derk van Zutphen minder compromitterende versie van het verhaal.⁹ Volgens deze bron waren de soldaten op zoek naar de wachtmeester Antonio Sarda. Ze zochten hem in een bordeel, maar toen ze hem daar niet konden vinden, dachten ze dat hij zich in het Fraterhuis ophield. Een monnik die niet kon zeggen waar Sarda zat, werd door hen '*aen een openbare hoere*' vastgebonden, waarna ze het paar over over straat sleepten. Uiteindelijk vonden ze Sarda toch, niettegenstaande het feit dat hij zich in priesterkleden had gehuld.

Ook de provoost – een officier die belast was met de handhaving van de krijgstucht – werd door de boze soldaten gezocht. Ze vonden hem in de pastorie van Sint Maarten, waar hij zich in de schoorsteen had verstopt. Volgens Hendrick Hofsnider – die natuurlijk nog nooit van 'roetveegpieten' had gehoord – kwam hij daaruit tevoorschijn '*als een moriaan*'.¹⁰

Hofsnider heeft trouwens nog weer een andere versie van het verhaal. Volgens hem was het Antonio Sarda die, vermomd als geestelijke, door de soldaten in een bordeel werd aangetroffen en door hen aan '*de voornaamste hoer*' werd vastgebonden, waarna '*dit fraaye koppel*' naar de Markt werd gebracht.

Tot slot volgt hier nog een weergave van de besproken passage uit de kroniek van Johan Rengers in hedendaags Nederlands:

'Jan van Leuven, de secretaris van Billy, noemde Johan de Mepsche openlijk een verrader en schelm. Die [De Mepsche] hebben de soldaten ook gevangengenomen en [ook] dr. [Georgien] Westendorp. Op de 25e [november 1576] vonden de soldaten een monnik, de pater van het Fraterhuis, in een openbaar bordeel bij een van de meest ordinaire hoeren in de hele stad; ze hebben de monnik aan die 'lange Alijt' vastgebonden en zo door de stad gevoerd.'

---

⁵ W.J. Formsma en R. van Roijen, eds., *Diarium van Egbert Alting, 1553-1594*. RGP grote serie 111 ('s-Gravenhage 1964) 671 (30 juli 1586).

⁷ *Diarium van Egbert Alting* 708 (7 november 1587).

⁹ Christianus Schotanus, *De geschiedenissen kerckelyck ende wereldtlyck van Friesland, oost en west* [...] (Franeker 1658) 799.

¹⁰ [Henricus] Hofsnider, *Kronyk van Groningen ende Ommelanden* (Groningen 1743) 178.